

שמואל נחושתן

דין ברכה על משקין היוצאים מן הפירותראשי פרקים

א. סגיות הגמ'

1. היחס הכללי למשקין היוצאים מן הפירות
2. הסוגיא ביחס לברכת משקין היוצאים מן הדבש
3. הסוגיא ביחס למי-שלקות

ב. ישוב הסוגיות

1. שיטת התוס' והרא"ש והטור
2. שיטת הראב"ד ובה"ג
3. שיטת הרשב"א
4. שיטת הריטב"א
5. שיטת הר' יונה

ג. המציאות במיץ פירות בימינו.

ד. הדין במיץ פירות

1. ע"פ שיטות הראשונים
2. פסק השו"ע
3. פסקי האחרונים

ה. סיכום

א. סגירות הגמ'

1. היחס הכללי למשקין היוצאין מן הפירות

ביחס למשקין היוצאין מן הפירות מובאת במס' תרומות משנה, שממנה ניתן להסיק כיצד להתייחס למשקין היוצאין מן הפירות. המשנה בתרומות פי"א מ"ג אומרת:

"אין עושין תמרים דבש, ולא תפוחים יין... ושאר כל הפירות אין משנים אותם מכרייתם בתרומה ומע"ש, אלא זיתים וענבים בלבד. אין סופגין הארבעים משנים ערלה, אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים. ואין מביאין ביכורים משקין, אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים". ניתן להבין ממשנה זו, שרק משקה שיוצא מזיתים וענבים אנחנו מתייחסים אליו כפרי עצמו, אולם דבר היוצא מכל פרי אחר אין אנחנו מתייחסים אליו כפרי, ולכן אין דיניו כפרי. מכארת את המשנה הזאת הסוגיא בפסחים (דף כ"ד ע"א):

"אין סופגין את הארבעים משום ערלה אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים בלבד ואילו מתותים תאנים ורימונים לא/ מ"ט? ... אלא הכי משום דזיעא בעלמא הוא" (זה זיעה בעלמא ולא הפרי עצמו). ממקורות אלו עולה, שמשקין היוצאין מכל הפירות, אינם נחשבים כפרי עצמו.

2. הסוגיא ביחס לברכת משקין היוצאין מדבש

מובא בגמ' בברכות דף ל"ח ע"א:

"האי דובשא דתמרי מברכינן עלוי שהכל נ"ב מ"ט זיעה בעלמא הוא" מבאר רש"י: "זיעה בעלמא הוא: ואינו פרי לברך עליו בורא פרי העץ." פשט הסוגיא כאן, שכל מיץ מפרות אינו נחשב כפרי, ולכן ברכתו היא שהכל.

3. הסוגיא ביחס למי שלקות

בגמ' בדף ל"ט ע"א מובא:

"מ"א דסלקא כסלקא ומ"א דלפתא כלפתא ומ"א דכולהו שלקי ככולהו שלקי" (פ' שהברכה של המים היא כברכה של השלקות - בפה"א) לכא' בפשט הסוגיא, סוגיא זו סותרת את הסוגיא בדף ל"ח.

1. שיטת תוס' והרא"ש

תוס' בדרף ל"ט (ד"ה מ"א דסלקא) כותב: "מברכין עליה בפה"א, אע"פ שאין בה אלא מים וטעם הירקות מברך על הירקות. אע"ג דאמרינן לעיל דמי פירות זיעה בעלמא הוא - יש לחלק" ומבואר החילוק בתוס' הרא"ש:

"...ולא דמי למי פירות, דאמרינן לעיל דזיעה בעלמא הוא, דהמסקה אין לו טעם הפרי, ואפשר שאם בשל הפרי ונכנס טעם הפרי במים שמברך עליו בפה"ע", וכך כתב הרא"ש פסקיו (פ"ו ס' י"ח) וכך הוא בטור י"י

בדרף לח' שואלים, תוס' ביחס לשכר מדוע לא נברך עליו במ"מ הואיל ויש בו מין דגן ומתרץ תוס' בתרוצו השלישי "ועוד בשתיה אומר שהכל" (תוס' ד"ה "דהאי דיבשא" וכך בתוד"ה "והא תנן") לכא' לפי תרוצו של תוס' גם מ"א דסליקא הם משקה ונברך עליהם שנ"ב?

נלענ"ד, שיש הבדל בין שכר למרק ירקות. שכר כל ענינו זה שתיה, ועושים אותו בתור משקה. לעומת זאת, מרק ירקות ביסודו זהו מאכל, ולכן גם כאשר נשארו רק מים, אין אנחנו מתיחסים לזה כמשקה אלא כמאכל².

2. שיטת הראב"ד³

ע"פ הראב"ד, יש חילוק בין משקין שזבו (מעצמן) לבין משקין שאדם בעצמו סחט אותם מן הפירות, שאז מברך בפה"ע - "דעיקר הוי ולא גרע ממיא דסילקא". משקין שאדם סחט מפירות, זה הפרי עצמו אלא שנעשה שינוי במצב הצבירה של הפרי, אולם משקין שזבו מעצמן אינם כפרי עצמו, שהרי הם יצאו מהפרי, ואחרי שהם יצאו מהפרי, הם כבר לא נחשבים חלק ממנו, אלא "זיעא בעלמא". שלקות, שדרכן בבישול, וכך הם נאכלים, מה שיוצא בבישול הוא חלק מהפרי, ולכן על מי שלקות מברך כשלקות, הואיל והם נחשבים כחלק מהירק.

1. ואם הטרור חילק את החילוק הנ"ל וז"ל בסי' ר"ה: ולא דמי למי פירות דאמרינן דחשיבי כזיעא בעלמא ומברך עליהם שהכל, לפי שהמשקה אין לא טעם הפרי כמו שיש למרק טעם הפרי" ובהמשך כתב ביחס לנסחטין שמברקין עליהם שהכל, וניתן בלאר את טעם הדבר שע"י סחיטה פרות יוצא הטעם מאשר ע"י הבישול (כ"ה המ"ב סי' ס"ק י"ד) 2. גם במציאות, ניתן לומר, שלמרק אנחנו מתיחסים כאוכל גם כאשר אין בו ירקות, ומיץ הוא בכל מקרה משקה, וכ"כ המרדכי פרק כיצד מברכין סי' קנ"ה, ביחס להבדל שבין מי שלקות למשקין שזבו. 3. שיטת הראב"ד מובאת ברשב"א בדף ל"ח ע"א ד"ה דבש של חמרים (עמ' קס"ד ברשב"א ברכות הוצאת מכון אור) בה"ג המובא בתוס' ד"ה האי דיבשא

3. שיטת הרשב"א

לפי הרשב"א, לא חל שם פרי על סחיטת פירות שאין דרכן להסחט, וזה ההבדל בין הסוגיות. שלקות "כוון דרוב אכילתן הוא ע"י שליקה-מי שליקתן כמותן, הא כל מידי דלית דרכיה למשליקה ולא למסחטיה, אלא למיכליה בעניה-בהנהו לא אמרינן שיהיו ממיהון כהן", אולם אה"נ שפירות שדרכן להישלק או להיסחט יברך עליהם בפה"ע (4).

4. שיטת הריטב"א

גם ריטב"א התקשה בסתירה שבין הסוגיות, לכן הריטב"א לא מקבל את הסוגיא בדף ל"ט כפשוטה, אלא מבאר אותה באופן אחר וז"ל:
"אלא וודאי הכי פירושא, דאם בירך על השלקות בפה"א נפטרו מימיהן באותה ברכה, ואפ' בשאין המים טפלים להם, ודין הוא שאם יש כאן פירות, ויש כאן סחיטתן ובירך על הפירות, שיפטרו מימיהן כיון דמאפיהו נינהו"

וכן פסק בהלכות פ"א הל' ל"ו: "האוכל מרק ירקות לבדו מברך שהכל, ואם אכלו עם הירקות, הדבר פשוט, שנפטר, שהרי הירקות הם עיקר, ... וזהו שאמרו מיא דכלהו שלקי ככלהו שקלי"
ע"פ הריטב"א לא יתכן שעל משקה סתם יברך בפה"א, אך כאשר אוכל מרק עם הירקות מועילה ברכת הירקות לפטור את המים כי המים במצב כזה הם כחלק מהירקות.

5. שיטת הר' יונה

הר' יונה כותב: "מיא דכלהו שלקי ככלהו שלקי: וא"ת כדובשא דתמרא אמאי מברכין עליהו שהכל...? וי"ל דהתם אשתנו לגריעות... ועוד א"ת בשכר של שעורים אמאי לא מברכין בפה"א... שאם נשתנו לעלויא נשתנו? וי"ל דלא דמי למי השלקות דמי השלקות דרך לאכל בהן הפת כמו בשלקות עצמן,

(דף ל"ח ע"א) חילק חילוק אחר, והוא, שיש הבדל בין הוסיף מים, לבין לא הוסיף מים, אולם תוס' לא קיבלו חילוק זה. וכן הרשב"א חולק על הראב"ד, וסובר, שאין הבדל בין משקין שזבו לסחטן בעצמו. 4. נראה, לדעתי, בדעת הרשב"א שלא מצריך שיהיה רוב חשמישו ע"י שליקה או ע"י סחיטה, אלא גם אם דרכו להשלק או להיסחט, ואין זה רוב חשמישו דינו יהיה כמו שלקות. כך ניתן לדייק מלשון הרשב"א "הא כל מידי דלית דרכיה למשליקה ולא למסחטיה". הרשב"א תלה אח הדבר בדרכו, ולא ברוב חשמישו, וכן כתב החזו"א או"ח סי' ל"ג ס"ק ה'.

ולפיכך חשבו להו כמו השלקות, שעדיין לא יצאו מתורת אוכל לגמרי אבל השכר יצא מתורת אוכל לגמרי" (ונחשב משקה) ע"פ הר' יונה, החסרון של משקין, שיצאו מן הפירות זה, שהם השתנו לגריעותא, ולכן גם ברכתם ירדה.

עוד ניתן ללמוד מר' יונה, שיש הבדל בין דבר שאנחנו מתיחסים אליו כאוכל, לבין דבר שהוא משקה גמור.

ג. המציאות במיץ פירות בימינו

אם נבחן את המיץ, שעושים בימינו לעומת משקין שזכו, שעליהם דיברה הסוגיא נגלה מספר הבדלים משמעותיים:

1. הסוגיא דיברה על משקין שיצאו מעצמם, ולא על פירות שהאדם בעצמו סוחטן.
2. הסוגיא דיברה על משקין שזכו, ולדעתי, לא במקרה דובר על כגון זה, ולא על הסחוט את הפירות משום שזו היתה המציאות. מציאותית, אז, לא היה מקובל לסחוט פירות סתם לשם מיץ⁵, ולכן דובר על משקין שזכו. היום, זו תופעה מצויה מאוד שלוקחים פירות ומשתמשים בהם למיץ ואין זה משונה⁶.
3. הסוגיא דיברה, לפחות לפי חלק מהראשונים, במצב שבו אין למשקין טעם מהפירות, ולכן אין הם נחשבים כפירות. היום, בדרכי הכנת המיצים של ימינו טעם המיץ, לפחות בחלק מהפירות, קרוב מאוד להיות כטעם הפרי. לאור הבדלים אלו, יש לבדוק, בהתאם לשיטות הראשונים, האם מיץ הנעשה מפירות בימינו, לא יהיה דינו שונה ממשקין שזכו מן הפירות, המוזכרים בסוגיא בדף ל"ח ע"א.

ד. הדין במיץ פירות

1. שיטות הראשונים

אם נבדוק את מיץ הפירות של ימינו ביחס לתרוצי הראשונים בסוגיות יצא שלפי תוס' והרא"ש, שהשאלה היא הטעם, במיץ יש טעם של הפרי, וצריך לברך כפה"ע, אא"כ נאמר בתוס' וברא"ש, שעל דבר שהוא משקה בכל מקרה מברך שהכל.

5. יש להניח, שבימי הגמ', לא היה מקובל לצורך שתיה להכין מיץ. אדם צמא היה שותה מים. למאורעות מיוחדים, שהיו רוצים משקה מיוחד היה יין, שאכן היין נחשב "אישתני לעלויה". עוד יתכן, שלא היה להם כ"כ הרבה פירות כמו בימינו, ולכן את הפירות הם לקחו לאכילה, ולא יכלו להרשות לעצמם להשתמש בפירות לשם מותרות - שתיה יחור טעימה, אלא לצורך שתיה היה מים. 6. וכפי שבארנו בשיטת הרשב"א, גם דבר שלא רוב תשמישו בנז, אולם מקובל להשתמש בו גם כד, אנחנו נגדיר את אופן החשימה הזה כתשמיש מקובל, ונאמר שהעץ ניטע גם על דעת השימוש הזה.

ע"פ הראב"ד, שמחלק בין יצא מעצמו לנסחט, ג"כ נאמר שמברך בפה"ע, וכן ע"פ הרשב"א שסובר, שכל השאלה היא האם זה דרכם, היום זה דרך בחלק מהפירות, שסוחטין אותם. גם ר' יונה שמסביר שמי פירות נשתנו לגריעתא, לענ"ד, היום, שזה תשיש מקובל בחלק מהפירות, אין זה נחשב שינוי לגריעתא אחרת לא היו עושים את זה. ע"פ הריטב"א, אכן, מיץ פירות נחשב כמשקה גמור, וברכתו שהכל כדין מרק ירקות שכתב בהלכות (7).

2. פסק השו"ע

השו"ע ר"ב סע' ח פסק: "על דבש הזב מהתמרים מברך עליו שהכל, וכן על המשקין היוצאים מכל מיני פירות חוץ מזיתים וענבים מברך שהכל.

בסע' י' כתב: "פירות ששראן ובשלן במים, אע"פ שנכנס טעם הפרי במים אינו מברך על אותם המים אלא שהכל. והרא"ש כתב, דאפשר שאם נכנס טעם הפרי במים מברך בפה"ע.

ע"פ פשט השו"ע, על מיץ פירות צריך לברך שהכל, אא"כ נפסוק כמו הרא"ש, שאז במיץ שיש בו את טעם הפרי נברך בפה"ע, אולם השו"ע באופן פשוט לא פסק כך (8). אולם ניתן לומר שהשו"ע פוסק כרשב"א שזה תלוי בשאלה האם דרכם בכך, ודבר שדרכו להסחט אין הכי נמי שיברך בפה"ע.

3. פסקי האחרונים

הב"ח הכריע להלכה (סי' ר"ב ס"ק ז'), שבפירות שדרכם להשלך או להיסחט גם לפי הרשב"א מברך בפה"ע, ולכן יברך בפה"ע, אבל בפירות שאין דרכן לכך, זה ספק ברכות ומספק יברך שהכל. הט"ז הכריע (סי' ר"ב ס"ק ח', יוסף ס"ק ט') שפירות שדרכן להתבשל או להיסחט, דין המשקה כדין הפרי ומברך בפה"ע, וכן דעת המ"א (9).

7. יש לזכור שלשיטת הריטב"א לא ניתנה שום משמעות בפסיקת ההלכה בשו"ע. 8. בשו"ע בסי' ר"ה סע' ג' כתב: "אם סחטן אינו מברך על אותו משקין אלא שהכל", ומסביר המ"ב, שם שזה ע"פ הרא"ש שהעיקר זה הטעם, ולכן כאן מברך שהכל שע"י הסחיטה יוצא פירות טעם. ולפי"ז יוצא שהשו"ע פוסק כרא"ש וכרשב"א ביחד ובכל מקרה שיש ספק יברך שהכל (ועי' בשעה"צ שם). 9. מ"א סי' ר"ב ס"ק כ"ב. והסתפק שם המ"א, שהרי הרשב"א מצריך שיטענו את העץ על דעת כן, והרי לא נוטעים על דעת כן. וב"כ המ"ב סי' ר"ב ס"ק נ"ב. ובשעה"צ אות ס"ד משמע כח"א שדבר שמקובל לנהוג בו כן, זה נחשב כמו שנטעו אותו על דעת החשימש הזה (ח"א כלל נ"ב אות ד').

המ"ב - פוסק שפירות שרוב אכילתם הוא ע"י בישול, וגם נוטעים אותם על דעת שיאכלו מבושלים מברך בפה"ע, אבל אם לא נטעו את העץ על דעת זה בירכת המשקה תהיה שהכל יס'.

החז"א (או"ח סי' ל"ג ס"ק ה') מכריע, שדבר שדרכו בסחיטה, אין המשקה היוצא ממנו זיעא בעלמא, אלא כגוף הפרי ולכן יברך בפה"ע אלא דבר דרכו להיסחט, וא"צ שיהיה שרוב תשמישו ע"י סחיטה.

הגר"ע יוסף (ילקוט יוסף ח"ג עמ, ת"א הערה ה) פסק שעל מיץ פירות בכל אופן, גם אם דרכם להיסחט מברך שהכל

ה. סיכום

ראינו, כי ע"פ פשט הסוגיא משקיין היוצאין מן הפירות ברכתם שהכל. אולם ניתן, אולי ע"פ הסברי הראשונים בסוגיא שם לחלק בין משקיין שזבו, למיץ הפירות שעושים בימינו.

רוב האחרונים פסקו, שדבר שדרכו בכך, אכן נברך עליו בפה"ע. למעשה, נראה לומר, שאכן פרי דרך העולם, כיום י"י, לא רק לאכלו חי, אלא גם לסוחטו, וכך יש במשקה שיוצא את טעם הפרי, ובכגון זה יש לברך על המשקה בפה"ע.

עוד ניתן אולי לומר, שאדם שאכל פירות, ואח"כ בא לשתות משקה מפירות שאין דרך לסוחטם, או שאין טעם המשקה כפרי, יכול לסמוך על הרא"ש או הרשב"א, ומשום ספק ברכות להקל ולא יהיה צריך לברך.

(12)

10. עי' מה שבארנו בהערה 9 בהגדרת דין שניטעו על דעת נד. 11. עי' בחזו"א שם שכתב, שאם נשתנחה המציאות נשתנה הדין. 12. אולם יש לעיין בזה היטב, שיחכן שבמקרה כזה לא אומרים ספק ברכות להקל, משום שיש חשש הפוך, שעובר על "אסור לא לאדם שיהנה מן העולם בלא ברכה", ולכן אולי כן צריך לברך. (סברא זו מופיע ברע"א בגליון הש"ס ברכות דף יב ע"א ביחס לתוס' ד"ה לא).